

Anja Lipperts

Het vuurslag: een hondstrouw sprookje

Voor mijn Eerste Heilige Communie kreeg ik de *Sprookjes van Andersen* cadeau. Alleen al het uiterlijk van het boek fascineerde mij enorm. Het oogde duur en voornaam, ook omdat er mooie plaatjes in stonden. Dit sprookjesboek werd een van mijn lievelingsboeken met als favoriet *Het Vuurslag*, ook wel bekend onder titel *De Tondeldoos*. Ik wilde het steeds opnieuw horen. Later toen ik zelf goed kon lezen, herlas ik het nog vele malen. Dit bekende en populaire sprookje had een ongekennde aantrekkingskracht op me. Ik heb me wel eens afgevraagd waardoor dat kwam, maar ik kon daar nooit een antwoord op vinden.

Een cursus over **dieptepsychologische** bijbelinterpretatie bracht me op het idee om door middel van een Jungiaanse analyse de diepere betekenis van dit sprookje bloot te leggen. Vanwege de daarin voorkomende beelden, motieven en symbolen zijn sprookjes volgens Jung van grote betekenis voor individuele mensen, groepen mensen of een hele cultuur. De betekenis van deze beelden, motieven of symbolen, die Jung **archetypen** noemt, ligt in het feit dat ze een uitdrukking zijn van de inhoud van het collectief onbewuste van een cultuur. De **archetypen**, die zich alleen via beelden of symbolen in het bewustzijn kunnen manifesteren, zijn volgens Jung uitermate relevant voor het in stand houden van een gezonde psyche. Ze zijn namelijk compenserend ten opzichte van de inhouden van het collectief bewustzijn en beelden belangrijke algemeen geldende psychische processen, reacties en grondpatronen uit. Daardoor verwijzen sprookjes naar belangrijke collectieve inzichten over de menselijke psyche en menselijke verhoudingen en verschaffen op die wijze de mens, groepen mensen of een cultuur een modus voor psychisch functioneren. (Jacobi, 1994, pp. 48-51)

Jung en zijn leerlingen, waaronder in het bijzonder Marie-Louise von Franz, hebben veel sprookjes dieptepsychologisch geanalyseerd en geïnterpreteerd. Daarbij gaven zij de voorkeur aan volkssprookjes. Dit zijn sprookjes die via eeuwenlange mondelinge overlevering tot ons gekomen zijn. Kunstsprookjes, waaronder zij de sprookjes van Andersen schaalden, vielen buiten hun directe belangstelling, omdat zij opgebouwd zouden zijn uit heterogene elementen, waardoor er geen coherent archetypisch verhaal in aanwezig zou zijn. (Von Beit [= Von Franz], 1996, p. 18)

In dit artikel wil ik ten eerste aantonen dat *Het Vuurslag* toch als volkssprookje beschouwd kan worden. Ten tweede wil ik door een analyse en **dieptepsychologische** interpretatie aantonen dat het sprookje wel degelijk een coherent archetypisch verhaal bevat. Tegelijkertijd zal daarbij een diepere betekenislaag van het sprookje aan het licht komen, waarbij ik vooral aandacht zal schenken aan die beelden die kenmerkend zijn voor dit sprookje.

Voor de met het sprookje onbekende lezer zal ik eerst een beknopte samenvatting geven van de inhoud van *Het Vuurslag*. Daarna zal ik kort de historische wortels van het sprookje schetsen. Vervolgens zal ik het sprookje analyseren door de belangrijkste symbolen in het sprookje te vergelijken met de betekenis ervan in andere sprookjes, mythen en soms de Bijbel, waarbij ik de context van het sprookje in het oog houd. Ten slotte zal ik, zoveel mogelijk gebruik makend van het Jungiaanse begrippenkader, proberen te komen tot het formuleren van het in het sprookje verbeelde **dieptepsychologische** proces en de **dieptepsychologische** betekenis die dit sprookje naar mijn mening voor de lezer heeft.

Het Vuurslag

Een soldaat komt kweik aangemarcheerd. Hij keert terug van de oorlog en gaat nu naar huis. Dan ontmoet hij op de straatweg een oude heks. Ze is afgrijselijk lelijk: haar onderlip hangt bijna tot haar borst. De heks vraagt of de soldaat, met een touw dat zij zal vasthouden, in een holle boom wil afdalen. Daaruit kan hij net zoveel geld krijgen als hij wil. Onder de grond in de holle boom komt hij in een groot voorportaal. Daar zijn drie deuren die hij met de sleutel, die in het slot zit, kan openen.

In de eerste kamer bevindt zich een kist met kopergeld die wordt bewaakt door een hond met ogen zo groot als theekopjes. In de tweede kamer staat een kist vol met zilver die wordt bewaakt door een hond met ogen zo groot als molenraderen. In de derde kamer staat een kist met goud die wordt bewaakt door een hond van belang, want hij heeft ogen zo groot als de Ronde Toren van Kopenhagen. De honden zien er vervaarlijk uit. Maar door de honden op de blauw geruite schort, die de heks heeft meegegeven, te zetten, worden ze zo mak als een lam en kan de soldaat zoveel kopergeld, zilver en goud meenemen als hij wil. De heks vraagt als tegenprestatie enkel of de soldaat een vuurslag voor haar wil meenemen.

Nadat de soldaat door de heks weer naar boven is gehesen, vraagt hij haar wat ze met het vuurslag gaat doen. De heks weigert hardnekkig dit de soldaat te onthullen en de soldaat slaat haar daarom kordaat met zijn sabel het hoofd af. Hij bindt het geld in de schort en neemt ook het vuurslag mee. Nu is de soldaat een rijk man. Hij gaat naar de stad, neemt een dure kamer in het grootste hotel en koopt nieuwe kleren. Als hij hoort dat er een prinses is, wil hij haar graag zien. Maar dat kan niet. Omdat er is voorspeld dat de prinses met een gewone soldaat zal trouwen, heeft de koning haar opgesloten in een koperen kasteel, omgeven met vele muren en torens. De soldaat leeft uitbundig verder. Dan is echter opeens zijn geld op. Hij moet verhuizen naar een armoedig zolderkamertje. Geen van de vrienden die hij had toen hij nog rijk was, komt hem nog opzoeken.

Omdat hij zelfs geen geld meer heeft om licht te kopen, slaat hij op een donkere avond vuur met het vuurslag. Op hetzelfde ogenblik wanneer de vonken uit de vuursteen vliegen, springt de deur open en verschijnt de hond met de ogen zo groot als theekopjes die vraagt waar hij hem mee van dienst kan zijn. De soldaat vraagt om geld en in een oogwenk is de hond terug met kopergeld. De soldaat begrijpt nu de werking van het vuurslag. Als hij één keer slaat, dan verschijnt de eerste hond. Als hij twee keer slaat, komt de hond met de ogen zo groot als molenraderen. Slaait hij drie keer, dan verschijnt de hond met de ogen zo groot als de Ronde Toren van Kopenhagen. Hij herneemt zijn oude luxe leventje en ook zijn vrienden kennen hem weer. De soldaat hoort dat de prinses heel mooi is en verlangt haar te zien. Op een nacht vraagt hij de hond met de ogen zo groot als theekopjes haar te halen. De hond brengt de prinses naar de soldaat en de soldaat kan niet nalaten haar te kussen. Dan brengt de hond de prinses weer terug naar het paleis.

's Ochtends vertelt de prinses haar ouders, dat ze een vreemde droom heeft gehad. Ze heeft gereden op een hond en een soldaat heeft haar gekust. De koningin gebiedt een hofdame de volgende nacht de wacht bij de prinses te houden om te kijken of het echt maar een droom was. Als de hond die nacht de prinses weer komt halen, rent de hofdame hen achterna. Op de deur van het huis waar de hond naar binnen gaat, tekent ze een groot kruis. De hond merkt dit echter en zet een kruis op alle deuren in de stad, waardoor de koning en de koningin de soldaat niet kunnen vinden. De koningin verzint iets anders. Ze bindt een zijden zakje met boekweitgrutten op de rug van de prinses en knipt een gaatje in het zakje.

Als de prinses 's nachts weer door de hond wordt opgehaald, laat hij een spoor achter dat voert naar de soldaat. Deze keer heeft de hond niets in de gaten en de soldaat wordt gevangen genomen. De soldaat bevindt zich in een penibele situatie. De volgende dag zal hij opgehangen worden en de honden kunnen hem niet helpen, want hij heeft het vuurslag vergeten.

's Morgens op de dag van de executie loopt een schoenmakersjongen langs de tralies. Deze wil het vuurslag wel halen. Wanneer de soldaat op de ladder voor de galg staat, vraagt hij of hij nog een laatste wens mag doen. De koning durft dit ten overstaan van de koningin, de rechterlijke macht, het leger en het volk niet te weigeren, en de soldaat mag nog één keer een pijp roken. De soldaat slaat drie maal vuur met het vuurslag en de drie honden verschijnen. "Help mij nu, opdat ik niet opgehangen worde," zei de soldaat, waarop de honden op de rechterlijke macht en de hele Raad aanvielen en hen in stukken gooiden. De koning en de koningin ondergaan hetzelfde lot. Het leger schrikt terug en het volk roept de soldaat uit tot hun nieuwe koning en de soldaat mag ook met de prinses trouwen. De prinses wordt bevrijd en is gelukkig. De bruiloft duurt acht dagen. De honden zitten mee aan tafel en zetten grote ogen op. (Andersen, 1958, pp. 96-104)

Een volkssprookje

Het Vuurslag waarvan de oorspronkelijke titel 'Fyrtoiet' luidt, werd in 1835 door Hans Cristiaan Andersen (1805-1875) gepubliceerd. Het was een van de vier sprookjes in zijn eerste sprookjesbundel: *Eventyr fortalde for Born*. Naast het vuurslag stonden in deze bundel *De prinses op de erwt*, *Grote Klaas en Kleine Klaas* en *De bloemen van kleine Ida*. Van de sprookjes van Andersen wordt gezegd dat het geen volks- maar kunstsprookjes zijn. Dat wil zeggen, dat Andersen ze niet ontleende aan mondelinge overlevering, maar ze zelf bedacht al dan niet gebruik makend van bekende sprookjesstructuren en -motieven. Maar zo verklaarde hij later, enkele van zijn eerste sprookjes waaronder ook *Het Vuurslag*, had hij gehoord in de spinkamer van het werkhuis van zijn geboortestad Odense of bij het hopplukken in de buurt. (Dekker & Kooi & Meder, 1997, p. 283)

Dat lijkt juist want dit sprookje kent vele varianten die we verspreid over heel Europa aantreffen. *Het Vuurslag* vertoont sterke overeenkomst met *The spirit in the blue light*, maar ook met *Alladin en de toverlamp*, dat deel uit maakt van *De vertellingen van Duizend en een nacht*. Ook bij de gebroeders Grimm vinden we een sprookje dat heel veel op *Het Vuurslag* lijkt. Het heet *Het blauwe licht* en komt volgens hen uit Meckelenburg. (Dekker & Kooi & Meder, 1997, p.365) Maar de meeste overeenkomsten zijn er met het Zuid-Slavische sprookje *Der eiserne Mann*, dat ook varianten kent in de andere Slavische landen en bij zigeuners. (Von Beit [= Von Franz], 1997, p. 314)

Wat de voorgeschiedenis van het sprookje betreft wordt als land van herkomst voor de motieven India geopperd. In Turkije en omliggende landen zijn versies bekend die stammen uit de 15 e eeuw. De eerste West-Europese variant lijkt *La Preta de lo Gallo* in de *Pentamerone* van Basile uit 1634-36 te zijn. Hiervoor bestond in Europa ook al het denkbeeld, dat het met hulp van de duivel mogelijk was om 's nachts zijn geliefde bij zich te halen. Onder andere Albertus Magnus sloot die mogelijkheid niet uit. Daarna is het verhaal noordwaarts gegaan samen met een grote hoeveelheid Byzantijns en Oriëntaals materiaal. Waarschijnlijk is het sprookje sindsdien met nieuw gelijksoortig en cultureel materiaal vermengd. (Van den Berg, 1997, p. 365)

Analyse

De volgende stap ten behoeve van een goede analyse van een sprookje is de amplificatie van de belangrijkste figuren en voorwerpen. Het aldus verkregen materiaal moet met elkaar vergeleken worden om de onderlinge samenhang op het spoor te komen en de context te ontwikkelen. (Von Franz, 1986-1, p.33-35)

De soldaat komt in veel sprookjes voor. De figuur van soldaat komt in het bijzonder voor in sprookjes, waarin een prinses bevrijd moet worden. Meestal wordt de soldaat op het eind ook de nieuwe koning. De soldaat in *Het Vuurslag* komt terug uit de oorlog. Hij heeft geen geld, maar lijkt voor de rest weinig aangedaan door die oorlog, want hij marcheert zelfbewust en energiek op zijn doel af: naar huis. Dieptepsychologisch stelt de soldaat de archetypische doorsnee-mens voor. Door de wijze waarop de soldaat in *Het Vuurslag* optreedt heeft hij een positieve uitstraling. Waar komt die vandaan?

Volgens middeleeuwse voorstellingen waren bepaalde beroepen verbonden met bepaalde planeten. De soldaat als ook zijn wapens zijn verbonden met de planeet Mars. Mars symboliseert onder andere discipline, maar vooral een sterk ego van waaruit beslissingen worden genomen die leiden tot een groter bewustzijn en inzicht. Een sabel wijst op het vermogen tot analyseren. De ransel, de bagage, verwijst naar kennis of ervaring. (Boot, 2000)

In het vroege christendom stond men niet positief tegenover soldaten en oorlog. Hoewel de evangeliën over het geheel genomen geen ongunstig beeld van soldaten geven, stonden de eerste christenen tot en met Augustinus volstrekt afwijzend tegenover elke vorm van oorlog en geweld. Na de derde eeuw begon men het Oude Testament steeds meer te allegoriseren en oorlog uit te leggen als heilige oorlog van het goede tegen het kwade. Er ontstond zelfs een cultus van soldaat-heiligen die vanuit Oost- naar West-Europa oprukte. Soldaten die het tot heilige schopten, zoals Sint Maarten, deden dat altijd op grond van daden die met hun beroep contrasteerden. St. Maarten bijvoorbeeld deelde de helft van zijn mantel met een arme. (Jongeneel, 2002)

Hoe komt het dat de oorlog de soldaat in *Het Vuurslag* niet heeft gebroken? Wanneer iemand een fysieke oorlog meemaakt, komt hij er vaak innerlijk en soms ook uiterlijk gemutileerd van terug. Het motief van de oorlog in dit sprookje hoeft niet te duiden op een fysieke oorlog, maar kan ook duiden in spirituele zin op een heilige oorlog. In traditionele christelijke teksten, maar ook in boeddhistische geschriften en de Veda's slaat oorlog niet op een uiterlijke maar op een innerlijke oorlog. Deze heilige oorlog is iets anders dan de Heilige Oorlog van de kruisvaders. Het is een spirituele oorlog waarin de soldaat wordt geconfronteerd met de duisternis en het licht in hemzelf. Degene die een innerlijke oorlog voert, maakt een geestelijke en lichamelijke groei door, welke nodig is voor een nieuw innerlijk evenwicht op een hoger plan. (Chevalier&Gheerbrant, 1993, p. 490 s.v. *guerre*)

Aan deze geestelijke orde en kracht heeft waarschijnlijk ook de militaire discipline in die mannenwereld bijgedragen. (Von Franz, 1985, p. 19) De oorlog en de militaire discipline lijken onze soldaat goed gedaan te hebben. Hij marcheert krachtig en zelfbewust. Door zijn innerlijke evenwicht weet hij wat hij wil, wanneer en hoe hij moet handelen.

De soldaat is op weg naar huis. Thuis symboliseert onder andere het centrum. Huis is een vrouwelijk symbool. Het kan toevluchtsoord, moeder of moederschoot zijn waarin men

bescherming vindt. (Chevalier&Gheerbrant, 1993, pp.603-4 s.v. *maison*)

Dieptepsychologisch betekent naar huis gaan: door middel van een individuatieproces een verbinding maken tussen het bewustzijn en het onbewuste, waarbij het Zelf brandpunt van de psyche wordt. Wanneer men het individuatieproces heeft voltooid is er een geheel nieuwe levensinstelling ontstaan waarmee het doel van het leven is bereikt. (Jacobi, 1994. pp. 128-31)

Op zijn weg naar huis ontmoet de soldaat een oude heks. Ook heksen komen vaak in sprookjes voor. Dieptepsychologisch stelt de heks in Europese sprookjes het archetype van de Grote Moeder voor. Heksen hebben meestal een negatieve connotatie en moeten overwonnen worden. Wat symboliseert de oude, lelijke heks in sprookjes in het algemeen en in *Het Vuurslag* in het bijzonder en waar komt die negatieve connotatie vandaan? Om daarachter te komen moeten we terug in de Europese geschiedenis.

Van oudsher waren er wijze vrouwen, heksen, die zich bezig hielden met het vergaren van kennis van planten, kruiden en dieren. Ze konden genezen en waren vaak vroedvrouw. Door hun kennis van de natuur konden ze dingen voor elkaar krijgen die soms wonderbaarlijk leken en had men eerbied voor hen. Vanaf de komst van het Christendom degradeerde de heks echter van gewaardeerde wijze naar paria van de samenleving. Hoe komt dat? Volgens het Christendom is het de vrouw die de zonde in de wereld heeft gebracht. En wanneer die vrouwen ook nog eens proberen natuurwetten te achterhalen en die naar hun hand te zetten, werd dit gezien als *hybris* ten opzichte van God. In Afrika is de heks de antithese van het ideaalbeeld van de Grote Moeder. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p. 899 s.v. *sorcière*) In Europa werd de Grote Moeder in de vorm van heks de antithese van Moeder Maria en werd daarom vanaf de tijd van de Inquisitie verguisd, vervolgd en verbrand. Zoals Maria verbonden werd met God, Christus, de hemel en hemelse krachten, zo werd de heks verbonden met de duivel, de hel, de aarde, de onderwereld en de verwerpelijke instinctieve aardse krachten. (Magnussen, 2000)

De heks is als het negatieve aspect van de Grote Moeder, evenals de cultus rondom deze godin, onder invloed van het Christendom in de Europese landen uitgestorven. Haar positieve aspect wordt, zoals we besproken hebben, in de katholieke landen gerepresenteerd door de maagd Maria. Het negatieve en destructieve aspect van de Grote Moeder werd verdrongen, dat wil zeggen verhuisde naar het onbewuste. Omdat sprookjes volgens Jung een compensatoire functie hebben, is dat volgens hem de reden waarom in Europese sprookjes het negatieve aspect van de Grote Moeder in de figuur van de heks zo'n grote rol speelt. (Von Franz, 1985, pp. 38-39)

Tot zo ver de symboliek van de heks in het algemeen. In ons sprookje komt nog een aspect van de heks aan het licht, namelijk het aspect van de seksualiteit. De oude heks is afschuwelijk, omdat haar onderlip bijna tot haar borst reikt. Lippen hebben, zeker wanneer ze ver geopend zijn, evenals de mond een seksuele betekenis. Ze mogen worden opgevat als een regelrechte uitnodiging tot seksueel verkeer. De borst duidt echter op moederlijke impulsen. De combinatie van (oer)moeder en seks is verwerpelijk, want dat is pervers, incest. Het is waarschijnlijk met name dit aspect van de heks dat haar zo afschuwelijk maakt.

De oude heks vraagt de soldaat of hij geld wil hebben. Natuurlijk is hij daarin geïnteresseerd, want geld staat voor vrijheid en energie. Maar daarvoor moet de soldaat wel iets doen. Hij moet via een gat in een boom naar een hol in de aarde afdalen. De heks zal hem met een touw helpen met terugkomen.

De boom verwijst ook naar het archetype van de Grote Moeder, maar dan met een andere betekenis dan de heks. Vanaf de Middellandse zee tot ver in India vindt men bij kleine geïsoleerde groepen gewoonten en gebruiken, waarbij de boom wordt gezien als bron. De bron vertegenwoordigt daarbij grofweg twee ideeën. Het eerste idee is dat van symbool van het leven, maar het verwijst ook naar voortdurende regeneratie, vernieuwing en groei. 'Bij de boom komen' betekent wedergeboorte uit de moeder. Het tweede idee van de boom als bron verwijst naar geestelijke basis en geheime kennis. De boom als bron en moeder is dus de grondstof van de wereld zowel wat materie als geest betreft en verwijst naar lichamelijke en geestelijke ontwikkeling en mogelijkheden. In Genesis worden beide betekenissen van de boom vertegenwoordigd door de levensboom en de boom van kennis van goed en kwaad. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, pp. 62-67 s.v. *arbre*)

De soldaat daalt dus af in een hol in de aarde. Aarde en hol zijn beide ook weer vrouwelijke symbolen die verwijzen naar de Grote Moeder. De aarde is symbool voor de oergrond, de oermoeder. Het hol kan meerdere betekenissen hebben, maar de twee betekenissen die hier van belang zijn, zijn het 'centrum van het onbewuste' en de 'initiatie tot wijsheid'. (De Vries, 1994, p. 254 s.v. *hole*) Deze symboliek wordt versterkt door het feit dat de soldaat moet afdalen. Afdalen betekent onderdompelen, naar beneden gaan. Hier is dat een afdalen in het onbekende, het onbewuste naar de oorspronkelijke geheime geestelijke kennis van de Grote Moeder.

De heks bindt de soldaat vast aan een touw. In eerste instantie zou men kunnen denken dat de heks de soldaat wil helpen, maar is dat zo? Touw is bij heksen een belangrijk instrument ten behoeve van het bevredigen hun eigen wensen. Wanneer een heks een wens of een probleem heeft, wordt dit op een stuk papier, perkament of boomschors geschreven en daarna samengebonden met een touw. Door het samenbinden wordt de wens herhaald, wordt die wens als het ware verstevigd. En in Noorse sprookjes vangen heksen met een touw de wind en houden die vast. Ze laten de winden pas vrij, wanneer ze die voor zichzelf goed kunnen gebruiken. Touw betekent dus macht en in dit verband is het misschien toch ook zinnig om nog op een andere betekenis van touw of koord te wijzen, namelijk op die van de bloedband en navelstreng. Dit zou dan moeten duiden op een nauwe verbondenheid tussen de soldaat en de heks, de held en de Grote Moeder. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, pp. 287-8 s.v. *corde*)

In het hol zijn drie deuren. Hij kan er zo naar binnen gaan, want de sleutel steekt er op. In de christelijke en joodse traditie is een deur of poort een heel belangrijk symbool. Een poort symboliseert vaak een doorgang of passage tussen twee landen, van het bekende naar het onbekende, van licht naar duisternis. Archetypisch betekent dit gaan van het bewuste naar het onbewuste. Veel poorten van tempels worden bewaakt door dieren. Het oudtestamentische paradijs wordt bewaakt door engelen en de hemelpoort door Petrus. Wat zich achter die deur bevindt is een openbaring. Er wordt iets onthuld, iets komt aan het licht. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p. 779-80 s.v. *porte*)

Met een sleutel kan een deur geopend en gesloten worden. Sleutel is symbool voor de doorbraak bij een moeilijke opgave. Hier zijn er drie deuren en drie sleutels. In legendes worden vaak drie sleutels genoemd, waarmee je succesvol drie geheime kamers binnen kunt gaan, waardoor een mysterie aan je wordt onthuld. Drie kamers, drie passages markeren in deze legendes drie etappes van geestelijke ontwikkeling. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p. 205 s.v. *clef*)

De soldaat is nu beland bij de drie honden. Deze bezitten in grootte verschillende ogen en bewaken een kist met koper-, zilver- of goudgeld. Omdat de honden voor de ontwikkeling van het sprookje van doorslaggevende betekenis zijn, wil ik uitgebreid stilstaan bij hun betekenis. Eerst zal ik proberen de betekenis van de hond te vangen, daarna die van hun ogen in samenhang met het soort geld dat ze bewaken.

De hond is een sociaal en trouw dier. Hij bezit een instinct dat gemakkelijk getraind kan worden en werd daardoor het eerste gedomesticeerde dier. Honden hebben sterke moederlijke gevoelens. Ze zijn bereid de zorg over te nemen voor andere kleine dieren, ook al zijn die van een ander ras. De hond is ten slotte erg behulpzaam. Honden worden ondermeer gebruikt als waakhond, sledehond, jachthond, blindengeleidehond en opsporingshond bij politie en leger (Hannah, 1992, p.82-83)

In het boek *The cat, dog and horse lectures* bespreekt Barbara Hannah (1992) aan de hand van mythen en legenden acht aspecten van de hond die behulpzaam kunnen zijn bij het begrijpen van de betekenis van de drie honden in *Het Vuurslag*. Hoewel ze alle acht in meer of mindere mate bijdragen tot het begrijpen van deze betekenis, voert het te ver om ze hier alle acht uitvoering te bespreken. De voor de duiding van *Het Vuurslag* belangrijkste betekenis zal ik uitgebreid behandelen. Enkele aanvullende symbolische betekenissen zal ik kort bespreken.

De meeste mensen vinden loyaliteit een van de belangrijkste kwaliteiten van de hond. Toch komt in een wijdverbreide scheppingsmythe in Aziatische en Oost-Europese landen een hond voor die de mens verraadt, waardoor deze in handen van de duivel valt. Ik zal de mythe hier niet vertellen, maar wel de betekenis van dit verraad weergeven. Volgens Konrad Lorenz (Hannah, 1992, pp. 85-87) zorgen de instinctieve impulsen van een wild dier ervoor, dat hij uiteindelijk altijd zal kiezen voor zijn eigen welzijn. In het dagelijks leven van een hond bestaat geen kloof tussen zijn natuurlijke instincten en wat hij *zou moeten doen*. Iedere innerlijke impuls is goed. Voor de mens is dat echter anders. Vaak doen mensen dingen, omdat die maatschappelijk gewenst zijn, terwijl ze ingaan tegen hun innerlijke impulsen. Dat is volgens Lorenz de reden, dat mensen zo vaak geplaagd worden door ongemakkelijke gevoelens of een slecht geweten. Lorenz stelt dat we ook beter kunnen omgaan en leven met onze eigen instincten en emoties, wanneer we het instinct van de hond begrijpen, dat model staat voor ons eigen hondeninstinct.

Een mooie illustratie van dit idee, dat ook in *Het Vuurslag* aanwezig is, vinden we in het Noorse sprookje *Prins Ring*. Snati-snati is een hond die prins Ring vraagt om hem te kiezen in plaats van andere waardevollere dingen. Prins Ring doet dat en de hond neemt vervolgens de leiding in het leven van prins Ring. Snati-snati helpt Prins Ring zelfs met gevaar voor eigen leven. Door de bijzondere kwaliteiten van Snati-snati kan Prins Ring alle opdrachten vervullen en uiteindelijk met de prinses huwen.

Het leerzame archetypische beeld dat dit sprookje schetst, is dat het leven pas tot ontwikkeling komt, wanneer men de bewuste beslissing neemt om iets te doen met het onbewuste en niet volledig afhankelijk blijft van het beperkte bewustzijn. Wanneer die stap wordt genomen, ligt de weg tot transformatie en verdere individuatie open. Wanneer men dat doet, neemt het Zelf het langzaam over van het ego, wordt het Zelf gerealiseerd. Dat betekent wél dat men vertrouwen moet hebben in de instincten en dat het bewuste ik zich bescheidener moet opstellen. De hond is voor ons een voorbeeld. Honden kennen hun innerlijke moraal

beter dan wij. Ze zijn één met hun instincten, en dat is wat wij van hen moeten leren. (Hannah, 1992, pp. 86-89, 93)

Maar dit is niet de enige symboliek van belang voor ons sprookje. De hond staat ook symbool voor wegopener. Met name de hond Upuaut in Egyptische mythen is bij uitstek een gids. En Upuaut is nauw verbonden met Anubis en Hermes die ook het vermogen hadden om allerlei wegen te openen. Via Anubis, de liggende hond in Egyptische hiërogliefen en Cerberus, de waakhond van de onderwereld, stuiten we op de symboliek van de hond die wijst op een verbinding met de doden en de onderwereld. Maar de hond is niet alleen verbonden met de onderwereld, maar ook verbonden met de hemel. In vele mythen en legenden, zoals in bijvoorbeeld de geschriften van de Sad-dar van het Persische Zoroastrische geloof, komt een hond voor die de hemelpoort bewaakt. Hij speelt hier bijna dezelfde rol als Petrus in het Christelijke geloof. De hond is dus bekend met de boven- en de onderwereld en in archetypische zin bekend met de onbewuste en de bewuste wereld. Daarom is hij bijzonder goed als betrouwbare gids om van de ene wereld in de andere te gaan. (Hannah, 1992, pp. 94, 97-99)

Freda Kretschmar wijst er in Hannah (1992) op, dat Cerberus meer is dan alleen waakhond en gids van de onderwereld. Cerberus is een agressieve hond die tevreden moet worden gehouden met vlees. Volgens Kretschmar wijst dit aspect erop dat de (agressieve) instincten niet onderdrukt mogen worden. Ze moeten gekend worden, want dan kan men er mee omgaan. (Hannah, 1992, p. 102)

Tenslotte is de hond ook bekend als symbool voor genezer. De hond, in de vorm van een wolf, was het dier van Apollo, de vader van Aesculapius. Apollo was een schitterende positieve figuur, maar zijn verbinding met de wilde en gevaarlijke wolf wijst erop dat ook hij een andere kant had. Hoewel honden altijd een rol hebben gespeeld in Aesculapische tempels, is het moeilijk daar details over te vinden. De hond wordt vooral geprezen, omdat hij zichzelf kan genezen. Hij weet precies welk gras hij moet eten en heeft daarom zelfgenezende mogelijkheden. (Hannah, 1992, pp. 103-5) Tot zover de hond en nu de ogen.

Ogen zijn vooral belangrijk in Egyptische mythen. Archetypisch symboliseren ze inzicht, intelligentie en het vermogen tot oordelen. Ze zijn de vensters naar de innerlijke en de uiterlijke wereld. Tweé ogen verwijzen naar een fysieke en spirituele normaliteit, naar harmonie van zien. (De Vries, 1994, pp. 170-2 s.v. *eye*) Grote ogen kunnen duiden op bijzonder grote vermogens betreffende bovenstaande zaken. 'Grote ogen opzetten' betekent dat je verbaasd bent en 'het openen van de ogen' betekent dat je ziet wat er werkelijk aan de hand is.

De eerste hond heeft ogen zo groot als theekopjes en bewaakt een kist met kopergeld. Waarom ogen zo groot als theekopjes en niet als theeschoteltjes? Wat betekenen de theekopjes en welke relatie bestaat er met koper? In Europa was thee onbekend tot 1609, maar halverwege de zeventiende eeuw was het gebruik van thee wijd verspreid. De Nederlandse handelskooplieden hadden echter niet alleen de thee vanuit China in Europa geïntroduceerd, maar ook de tasseomantie: de gewoonte om de toekomst te voorspellen door het ontraadselen van theebladeren. Dit idee was de Europeanen niet vreemd. De oude Romeinen hadden de toekomst al voorspeld door middel van interpretatie van onder andere de neerslag op de bodem van een wijnglas en middeleeuwse waarzeggers hadden patronen bestudeerd die ontstonden door gesmolten was en vloeibaar lood. In de achttiende en

negentiende eeuw, Andersens eeuw dus, was tasseomantie erg populair en waren overal boekjes over dit onderwerp te koop.¹

De hond met de ogen zo groot als theekopjes die het kopergeld bewaakt, symboliseert inzicht en helderziendheid. Het verband tussen koper en thee is dat de kleur overeenkomt. Hoewel het kopergeld minder waardevol is dan het goud, zou men zich vergissen, wanneer men zou denken dat deze hond onbeduidend is. Het kopergeld dat hij bewaakt wijst op een connectie tussen deze hond en de prinses die in een koperen kasteel gevangen gehouden wordt. Het is deze hond die de soldaat in contact brengt met de prinses.

De tweede hond heeft ogen zo groot als molenraderen en bewaakt een kist met zilvergeld. Het molenrad, het buitenrad van een watermolen, wordt aangedreven door stromend water en brengt de waterkracht of de energie die in het stromende water zit door middel van raderen over op de molenstenen, waardoor er arbeid verricht kan worden. Het molenrad zorgt voor levering en transformatie van energie. Water en zilver komen overeen wat betreft kleur en samen vormen zij het woord zilverwater wat 'bron van levensenergie' of 'libido' symboliseert. (Von Franz, 1995) De symbolische betekenis van de hond met de ogen zo groot als molenraderen zou kunnen zijn, dat deze in verbinding staat met een onuitputtelijke bron van levensenergie en levenskracht en transformerende eigenschappen heeft.

De derde hond heeft ogen zo groot als de Ronde Toren van Kopenhagen en bewaakt het goudgeld. De Ronde Toren van Kopenhagen werd in voltooid in 1642 en was toen een van de grootste sterrenobservatoria in Europa. In de astronomie en astrologie bestudeert men de sterren aan de hemel. Maar in de astrologie probeert men aan hand van de stand van de sterren de toekomst te voorspellen. De hond met de ogen zo groot de Ronde Toren van Kopenhagen symboliseert ook inzicht alsmede helderziendheid. De kleur van de sterren komt overeen met de kleur van goud. De hond met de ogen zo groot als de Ronde Toren bewaakt het goudgeld dat waardevoller is dan kopergeld. Misschien wijst dit motief naar het idee dat toekomst voorspellen door middel van astrologie betrouwbaarder werd gevonden dan die aan de hand van theebladeren. Wanneer we de honden met elkaar vergelijken lijkt de symboliek van eerste hond meer te wijzen op inzicht in de onderwereld of het onbewuste. Bij het ontraadselen van theebladeren kijkt men namelijk omlaag. De tweede hond lijkt door de molenraderen en het stromende water verbonden met de aarde. De symboliek van de derde hond lijkt te duiden op een grote verbondenheid met de hemel, de toekomst. Bij het toekomst voorspellen door middel van astrologie kijkt men omhoog.

Honden stellen in archetypische zin de instincten voor. Wat hun verdere symboliek betreft kunnen we samenvattend zeggen dat de honden een voorbeeldfunctie hebben voor de mens. Ze zijn één met hun instincten, en dat moet de mens ook meer zijn, want dat brengt de mens verder in het leven. Ons hondeninstinct moet onze gids zijn. We moeten daarop vertrouwen, want de hond in ons is zelfhelend en zelfsturend. Hij kan ons de weg wijzen in het onbewuste, op aarde, nu en in de hemel, naar de toekomst en naar het Zelf. Wanneer we meer op ons hondeninstinct vertrouwen, kunnen we rekenen op materiële rijkdom en spirituele groei.

De soldaat is helemaal niet bang voor de honden. Hij treedt zelfverzekerd op en laat zich niet overdonderen, zelfs niet door de derde hond. Hij zet, zoals de heks heeft gezegd, alledrie de honden op de schort en neemt het geld mee uit de kist waarop ze zaten. Maar uiteindelijk neemt hij alleen het goudgeld mee, omdat dit in de profane wereld het waardevolst is. Wat symboliseert de schort van de heks met het blauwgeruite patroon? Een schort wordt gebruikt

ter bescherming van de kleren tijdens het koken. Schort en koken verwijzen naar de oermoeder, want deze activiteiten zijn door de eeuwen heen vooral een aangelegenheid van moeders geweest. Blauw is de koelste, meest rustige, zakelijke en afstandelijke kleur. Ze is de kleur van het verstand. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p.129 s.v. *blue*) Blauw komt op de schort in een bepaald patroon of ritme voor. De schort in *Het Vuurslag* symboliseert als attribuut van de Grote Moeder de kennis die de Grote Moeder heeft van de natuur. Zij weet dat in de natuur alle processen verlopen volgens een bepaald patroon. Wanneer men daar, zoals zij, kennis van heeft, dan kan men met de natuur omgaan en wordt men er geen slachtoffer van. De soldaat heeft die kennis, tegenwoordig in de schort, van de Grote Moeder geleend. Daarom kan hij de honden de baas.

Daarna laat hij zich door de heks naar boven hijsen en ontstaat gekibbel over het vuurslag. De soldaat maakt kordaat een einde aan de onenigheid door de heks het hoofd af te slaan. Ook het vuurslag is belangrijk voor de ontwikkeling van het sprookje. Het vuurslag is het instrument, waarmee men de honden alles voor zich kan laten doen en waarmee hij de macht heeft over de instincten. Prometheus wist dat het vuur voor het leven en de ontwikkeling van de mens heel belangrijk was en daarom stal hij het van de goden. Vuur markeert in de mythe van Prometheus een belangrijke etappe van de mens met betrekking tot intellectualisatie, dat wil zeggen: het verheffen van de mens boven de dierlijke conditie. De machtigste goden manifesteerden zichzelf vaak als vuur: Jahweh verscheen aan Mozes in de vorm van bliksemschichten en een brandende braamstruik en Zeus, de machtigste Griekse god, manifesteerde zichzelf als donder en bliksem. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, pp. 435-6 s.v. *feu*) Volgens de middeleeuwse alchemisten is vuur de primaire materie, waaruit alles ontstaan is. Het is het middel ten behoeve van transformatie en regeneratie. (de Vries, 1994, p. 187 s.v. *fire*) Het vuur of vuurslag in ons sprookje betekent in archetypische zin 'licht', inzicht, macht en middel ten behoeve van regeneratie en transformatie. Het lag in de aarde, de oermoeder, de Grote Moeder verborgen en via de heks heeft de soldaat het gekregen. Maar hij heeft het niet cadeau gekregen. Hij heeft de heks het hoofd afgeslagen en zich zo het vuurslag toegeëigend. Wanneer een krijger de vijand het hoofd afslaat, betekent dit symbolisch dat hij zich de inhoud van het hoofd toeëigent. Dit wijst op een definitieve overwinning op de vijand. Hij zal deze nooit meer tegenkomen.

De soldaat heeft voor eens en altijd korte metten gemaakt met de heks en gaat beladen met goud naar de stad. Daarmee koopt hij nieuwe kleren, woont in een hotel, heeft bedienden en veel vrienden. Kortom, de soldaat laat het zich goed gaan en in zijn uiterlijk leven blijft geen wens on vervuld. De soldaat gaat naar de stad, dat wil zeggen hij wordt in het collectieve leven opgenomen. Hij ziet er door zijn kleren geweldig uit en kan mede door zijn rijkdom goed met anderen overweg. Ze vinden hem een voortreffelijk mens, gelijk een ridder.

Uiterlijk gaat het de soldaat voor de wind, maar toch is de soldaat niet helemaal tevreden. Hij heeft namelijk een innerlijke wens. Hij wil de prinses zien, maar deze wens kan hij ondanks zijn vele geld niet vervullen. De prinses zit opgesloten in een kasteel met vele muren en torens. De prinses is in sprookjes en legenden eveneens een veelvoorkomend symbool. Ze is het symbool van de ideale vrouw en dé belofte voor verjonging en vernieuwing. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p. 785 s.v. *prince*) Dieptepsychologisch stelt de prinses het archetype van de anima voor. In veel sprookjes wordt de prinses, de anima, gevangen gehouden, is ze in diepe slaap of behekst. Dat zijn allemaal mogelijke toestanden waaruit ze verlost moet worden. Maar dat is niet eenvoudig. Er zijn krachten die dat tegengaan. Dat kunnen krachten van buiten zijn, zoals de koning in *Het Vuurslag*, maar even zo vaak verzet de prinses zichzelf tegen haar bevrijding. In veel sprookjes wordt dat gesymboliseerd door een vileine

prinses die de held voor onmogelijke opgaven stelt. In *Het Vuurslag* zien we hier van een mildere vorm: de prinses vertelt haar ouders dat ze de soldaat heeft ontmoet en verzet zich niet wanneer haar moeder met een list de soldaat op het spoor wil komen.

Er is dus heel wat voor nodig om de prinses te bevrijden. In *Het Vuurslag* zit de prinses gevangen in een kamer, in een kasteel met vele torens en muren. De kamer, de muren en het kasteel vormen samen een bolwerk en staan symbool voor de plaats waar een 'schat' bewaard wordt. De torens dragen eveneens bij tot de verdediging van de 'schat', maar benadrukken nog eens extra de waarde van de 'schat', want torens verwijzen naar de Toren van Babel en staan universeel symbool voor de poort naar de hemel. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p. 959 s.v. *tour*)

De koning houdt de prinses gevangen in het kasteel, omdat hij niet wil dat de voorspelling uitkomt, dat ze trouwt met een gewoon soldaat. Een koning, ook weer een veelvoorkomend figuur in sprookjes, is een ideaal, de perfecte mens. Een koning is de projectie van het superieure ik en vertegenwoordigt hoge ethische en **psychologische** waarden. (Chevalier & Gheerbrant, 1993, p. 819 s.v. *roi*) Maar zoals in veel sprookjes is hij oud en moet vernieuwd worden. Hij zoekt een opvolger of wil niet vervangen worden. In *Het Vuurslag* wil hij geen afstand doen van de macht ten behoeve van een gewone soldaat.

Dieptepsychologisch stelt de koning het archetype van zowel het individuele als het collectieve Ego, of de individuele of collectieve zelfperceptie, voor. De koning representeert als archetype van het collectieve Ego, het collectieve heersende bewustzijn of het algemeen geaccepteerd wereldbeeld van een volk in een bepaalde cultuurperiode. De koningin is daarbij het begeleidend vrouwelijke element. Ze representeert de gevoelsstijl die dat collectieve bewustzijn in die bepaalde cultuur begeleidt. Ten behoeve van de groei van een cultuur is het nodig dat het Zelf steeds wordt vernieuwd. Het collectieve bewustzijn moet open blijven staan voor bevruchting vanuit het collectieve onbewuste, waardoor het zijn scheppende kwaliteiten behoudt om de steeds veranderende en nieuwe omstandigheden en uitdagingen binnen die cultuur het hoofd te kunnen bieden.

Helaas gebeurt dit niet altijd en treedt er na een tijd verstarring of verstening op van het collectieve bewustzijn. Enerzijds ligt de oorzaak erin dat het bewustzijn eigenlijk vijandig staat tegenover het Zelf, omdat het bewustzijn door het onbewuste een verminderde waarde ervaart. Anderzijds worden de impulsen vanuit het onbewuste door het naar harmonie strevende bewustzijn vaak als bedreigend gezien voor de bestaande harmonie. De koning houdt samen met de koningin vast aan het heersende bewustzijn en de begeleidend gevoelsstijl en deze worden een versteend ritueel of dogma. Wanneer er in een sprookje sprake is van een oud koningspaar, dan symboliseert dat de aanwezigheid van een verstard collectieve bewustzijn.

De soldaat maakt al zijn geld op. Er komt een einde aan zijn weelderige leventje en hij verliest al zijn vrienden. Eenzaam zit hij op zijn kamertje en dan opeens, eigenlijk per toeval, komt hij achter de werking en de waarde van het vuurslag. In sprookjes wisselen hoogte- en dieptepunten zich af. Tijdens die dieptepunten gebeuren vaak cruciale dingen, waarin de oplossing voor het probleem wordt gevonden. De soldaat leert nu wat het geheim van het vuurslag is. Door het vuurslag ziet hij het 'licht', weet hij hoe hij de honden voor zichzelf kan gebruiken. Hij kan zijn oude leventje hervatten. Dit keer gaan niet alleen al zijn uiterlijke wensen in vervulling, maar hij kan nu ook zijn innerlijke wens - de prinses zien - in vervulling laten gaan. De soldaat ontmoet de prinses tweemaal met behulp van de hond met

de ogen zo groot als theekopjes. Deze minst waardevolle hond, wat het vervullen van uiterlijke wensen betreft, blijkt wel in staat de innerlijke wens van de soldaat te vervullen.

Eén keer is de hond de koningin te slim af. Hij ontdekt haar list en maakt een kruis op alle deuren van de stad, zodat de soldaat niet gevonden wordt. Dit motief is direct of indirect ontleend aan Exodus in het Oude Testament. (Ex. 12: 12-13) Hierin wordt bloed op de deuren uitgestreken van de huizen van alle Israëlieten, zodat Jahwe weet aan welk huis hij voorbij moet gaan zodat zijn plaag - het slaan van iedere eerstgeborene – dat huis niet treft.

De tweede keer onderkent de hond niet de valstrik – spoorvorming vanuit een zakje, een motief dat ook veel in sprookjes voorkomt - en wordt de soldaat gevangen genomen. Hij wordt veroordeeld tot de galg. De honden kunnen hem niet helpen, want hij is het vuurslag vergeten.

Dit is de derde keer dat de soldaat in een crisis verkeert. Het is zijn diepste crisis, want de dood is nabij. Maar de soldaat is niet voor één gat te vangen. Via een behulpzame schoenmakersleerling komt het vuurslag toch weer in zijn bezit en kan hij het noodlot keren.

Vlak voordat hij opgehangen wordt, vraagt hij de koning om de vervulling van een laatste wens. Die wens betreft het roken van een laatste pijp tabak. De koning stemt toe. Wanneer de soldaat vuur slaat met het vuurslag, verschijnen de drie honden op het toneel. De drie honden gooien de rechters, de hele Raad en de koning en koningin in stukken.

Het roken van de pijp doet sterk denken aan de wonderpijp in het Russische sprookje *De koningszoon en de dienaar*. Als de held in dit sprookje de wonderpijp rookt, dan verschijnen een muzikant en een zanger die ervoor zorgen, dat de held met de prinses mag trouwen. (Von Beit [= Von Franz], 1997, p. 318). De pijp die de soldaat wil roken, mag gezien worden als de aankondiging van een wonder. Het is als een grote overweldigende gebeurtenis waarbij oude instituties, verbeeld in de figuren van de rechters, de hele Raad en het oude koningspaar, overboord worden gegooid. Ze worden vervangen door een nieuw, meer vruchtbaar en capabel jong koningspaar bestaande uit de soldaat en de prinses. De soldaat heeft zich, ondanks zijn lage beginstatus, ontwikkeld tot koning. Hij is daarvoor meer geschikt dan de oude koning, omdat hij beschikt over bijzondere vermogens in de vorm van de honden die hij naar believen kan aanwenden ten behoeve van het land. Het uitroepen tot koning gebeurt ook op verzoek en met instemming van het volk. Dit wijst er op dat het volk behoefte had een nieuwe koning.

Jungiaanse dieptepsychologische interpretatie

Sprookjes moeten als een droom of symbolisch verhaal geïnterpreteerd worden, maar de begrippen uit de Jungiaanse **psychologie** kunnen daarbij slechts beperkt worden gebruikt. Dat komt omdat sprookjes, zoals we in de inleiding al besproken hebben, niet gaan over de psyche van één individu maar zich afspelen op archetypisch niveau. In sprookjes komen dus alleen archetypische figuren voor. Deze hebben geen persoonlijke kenmerken. Sprookjes hebben algemene geldigheid, omdat in sprookjes de grondstructuren van instinctieve processen binnen de menselijke psyche worden weergegeven.

De held in het sprookje representeert dus niet een individu, maar dat deel van het Zelf dat men het ik-opbouwende archetype of het ‘Zelf-symbool in ontwikkeling’ zou kunnen

noemen. Het archetypische Zelf bouwt en onderhoudt die ik-opbouwende factor. De held in een sprookje is daarmee het archetypisch rolmodel voor de juiste handelwijze van het ik.

In *Het Vuurslag* speelt zich een geestelijke rijping of het individuatieproces op archetypisch niveau af, waarbij steeds andere aspecten van het Zelf door de held bewust gemaakt en in het bewustzijn geïntegreerd worden.

In het begin van het sprookje wordt duidelijk gemaakt wat het aanvangsprobleem is, wat er moet gebeuren wil de individuatie van de held lukken. De held wil naar huis, maar is een onvolledig mens. Hij heeft onvoldoende contact met zijn instinctieve krachten: het onbewuste en het vrouwelijke element is afwezig. Wil de held verder komen, dan moeten de complementaire vermogens van het onbewuste: de instinctieve krachten en het vrouwelijke element, in het bewustzijn geïntegreerd worden.

De held stelt de archetypische onbewuste doorsnee-mens voor, die zoals iedere mens, de potentie heeft een heilige, een koning, een heel mens te worden, zijn individuatie te voltooien. De heilige oorlog, de strijd, waarvan hij terug komt, is een voorbereiding daarvoor geweest. Hij keert van die strijd terug met een geestelijke bagage die hard nodig is voor een succesvolle voltooiing van het individuatieproces. De soldaat heeft een sterk ego, is zelfbewust, moedig en vastberaden.

Dan ontmoet de held op zijn weg naar 'huis', de Grote Moeder. Dit 'naar huis' moet symbolisch worden opgevat. De heks stelt het primitief vrouwelijk principe van de Grote Moeder voor. Dit primitief vrouwelijk principe moet in het bewustzijn worden geïntegreerd. Het primitief vrouwelijk principe vervult een brugfunctie tussen het bewuste en het onbewuste. Ze heeft een constructieve en een destructieve kant. De constructieve kant wijst de held op weg naar de moederlijke oergrond: het onbewuste en de kennis die erin zit. Door haar, en met haar moederlijk hulp in de vorm van het touw en de schort, daalt de held via de boom in het hol voor het eerst af naar de geestelijke bron van de Grote Moeder: het onbewuste. De held maakt dan voor het eerst kennis met het onbewuste en de daarin besloten wijsheid en kennis, die vervat zijn in de goede maar ook gevaarlijke mogelijkheden van de instincten die gesymboliseerd worden door de honden. Maar de destructieve kant van het vrouwelijk principe, dat in Europa wordt benadrukt, steekt al snel de kop op. De eerste kennismaking met het onbewuste heeft de soldaat wel levensenergie in de vorm van goud opgeleverd, maar het primitief vrouwelijk principe onthoudt hem het vuurslag. Daarmee onthoudt ze de held de kennis, het inzicht en de macht die toegang geven tot de levensenergie en de instinctieve krachten. Op deze wijze houdt ze zijn verzelfstandiging tegen en remt zijn verdere bewustwording en individuatie. De Grote Moeder wil haar macht over de held, het individu niet verliezen. Dat weet de held nog niet, maar hij heeft er wel een vermoeden van. Daarom wil de held, dat het primitief vrouwelijke aspect van de Grote Moeder haar geheim over het vuurslag prijsgeeft. Zij weigert dat hardnekkig en daarom doodt hij haar.

Hoe de held met de heks omgaat, is misschien niet elegant. Maar was de held niet zo onverschrokken geweest, dan was verdere ontwikkeling niet mogelijk geweest. Wat is er door het doden van de heks gebeurd? Door zijn sterke ego was de held in staat de negatieve elementen van het vrouwelijk principe uit de weg te ruimen en de positieve elementen van het vrouwelijke principe aan de moederlijke oergrond te onttrekken. Wat waren die negatieve elementen? Ten eerste was dat de verstikkende moederbinding die hem de bewuste toegang (via het vonkje licht van het vuurslag dat de soldaat op afroep kan produceren) tot de instinctieve krachten na die eerste kennismaking wilde onthouden. Ten tweede verloor de

held zichzelf van het afschrikwekkende negatieve perverse vrouwelijke waarop het destructieve vrouwelijke principe de held tracteerde. Door het doden van de heks krijgt de held de positieve elementen van het positief vrouwelijke principe het 'inzicht', in de vorm van het vuurslag en de schort.

Maar kunnen we nu zeggen dat het primitief vrouwelijk principe in het bewustzijn van de held is geïntegreerd? Wat betreft het positieve element is het antwoord ontkennend. De held heeft ze wel in zijn bezit, dat wil zeggen, de held heeft de mogelijkheid om in contact te komen met de instincten, maar hij weet nog niet hoe hij dat moet doen. Hij weet nog niet welke grote 'schat' uit het onbewuste hij op de Grote Moeder heeft veroverd. Je zou wel kunnen zeggen, dat het inzicht uit het onbewuste nu op de rand van het bewustzijn ligt. Wat de negatieve elementen betreft lijkt het erop dat ze geïntegreerd zijn, want het negatieve vrouwelijke element duikt in de rest van het sprookje niet meer op. De verdere individuatie verloopt in de rest van het sprookje voorspoedig, zodat het er op lijkt dat integratie van het kwade - een voorwaarde voor individuatie - heeft plaatsgevonden. Psychologisch betekent doden evenwel niet integreren, maar onderdrukken van een onbewuste inhoud. Daarmee is het doden van de heks eigenlijk een vreemd element in dit sprookje. Misschien is dit beeld een overblijfsel uit de christelijke geschiedenis, waarbij in de tijd van de inquisitie heksen werden gedood?

Toch is er iets dat de held overgehouden heeft na zijn korte kennismaking met het onbewuste. Hij heeft toch een kleine 'schat' levensenergie gekregen, waardoor zijn leven een andere wending neemt. Met deze levensenergie is hij in staat een uiterlijk rijk leven te leiden, zijn persona te ontwikkelen. Een persona is het beeld dat wij van onszelf hebben en het 'masker' waarmee wij ons aan de buitenwereld presenteren. Een goed ontwikkelde persona is nodig om met de buitenwereld om te gaan en je er in staande te houden.

Maar de levensenergie die de held aan zijn korte ontmoeting met het onbewuste heeft overgehouden, heeft een beperkte bruikbaarheid. Omdat de held geen zelfstandige en permanente verbinding heeft met het onbewuste, raakt deze bron uitgeput. Er treedt een regressie op in zijn ontwikkeling. De held verliest zijn persona en daarmee zijn contact met de buitenwereld. Hij zit 's nachts eenzaam op zijn zolderkamertje.

Deze terugval is echter in het individuatieproces een positieve en noodzakelijke fase. Het is een incubatietijd gericht op voltooiing van de persoonlijkheid. Daarin wordt de aandacht van de uiterlijke op de innerlijke wereld gericht. Eenzaamheid en lijden openen het gemoed van mensen en bevorderen het naar boven komen van de onbewuste inhoud.

Het 'licht', het vuur, dat op de rand van het onbewuste en bewuste lag, wordt nu in het bewustzijn geheven. De zin ervan komt overeen met de vuurroof van Prometheus. Met het vuur krijgt de held inzicht, kennis en macht over de honden, de instincten. De honden belichamen de instincten of krachten in het onbewuste. Door het vuurslag, het inzicht, verliezen ze het angstaanjagende aspect en worden hun verterende gevaarlijke aspecten beteugeld. Door het vuurslag worden de onbewuste mogelijkheden zichtbaar en dienstbaar gemaakt aan het bewustzijn. Nu de held weet om te gaan met de honden is een archetypische viereenheid ontstaan, de held met zijn drie helpers, en is aan de archetypische heilbehoefte voldaan. Hierdoor is het bewustzijn groter en ontstaan nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden.

De held kan zijn oude leventje hervatten. Zijn persona wordt hersteld. Nu kan de anima in de figuur van de prinses ontmoet worden. Ontmoeting met de anima betekent confrontatie met het 'Seelenbild' in het onbewuste. De held moet ten behoeve van zijn verdere **psychologische** ontwikkeling met de anima verenigd worden. Wanneer de onbewuste anima in het bewustzijn geïntegreerd wordt, gaan het onbewuste en het bewuste samenwerken en wordt de held een persoonlijkheid.

In het sprookje herneemt de held dus zijn oude leventje, maar toch mist hij iets. Hij wordt steeds sterker door de anima in de figuur van de prinses aangetrokken en wil met haar verenigd worden. Hij wilde dat al eerder maar zag daarvoor geen mogelijkheid. Nu is die mogelijkheid er wel. Hij roept de hulp in van de hond met de ogen zo groot als theekopjes. Deze hond vertegenwoordigt het instinct dat het nauwst verbonden is met de anima die diep in het onbewuste zit. Deze hond slaagt er in de held met de anima in contact te brengen.

Het contact met de anima, het beeld van zijn ziel, is voor de held verpletterend en is er de oorzaak van dat hij bijna zijn leven verliest. Hoe komt dat? De held probeert de anima in zijn bewustzijn te trekken door haar te kussen, maar de anima laat zich niet zonder meer in zijn bewustzijn trekken. Er ontstaat een tegenbeweging met daarin twee vormen van verzet. De eerste vorm van verzet is dat de naïeve anima haar ouders vertelt wat er is gebeurd en meewerkt met het opsporen van de held. Zo dwingt ze de held tot een uiteenzetting met haar ouders. Alleen wanneer het de held lukt de verbinding tussen de anima en haar ouders te verbreken is een blijvende verbinding met de anima mogelijk.

De tweede vorm van verzet uit zich daarin dat de anima in het onbewuste verdwijnt en de held, hoewel ze zich daarvan niet bewust is, lokt haar daarin te volgen. In het sprookje komt dat tot uiting, doordat de held helemaal door haar geobsedeerd raakt en haar telkens wil zien. Hij vertrouwt daarbij volledig én alleen op de kracht en vindingrijkheid van de hond die de diepste verbinding heeft met het onbewuste symboliseert. De held wordt volledig meegezogen in het onbewuste. De andere honden die levensenergie en een vooruitziende blik hebben, noch zijn eigen nuchtere verstand worden door de held geconsulteerd. De anima werkt verlamdend en de held is volledig ondergedompeld in het onbewuste. Hij treedt niet meer bewust op en roept ook niet de hulp in van de andere instincten. Daarmee begaat hij een grote fout. Hij wordt ontmaskerd en belandt in de gevangenis. Hier komt een ander leeraspect van het sprookje aan het licht.

Het sprookje leert ons, dat we een situatie moeten beoordelen gebruik makend van alle instincten én ons verstand. Dan kunnen we erop vertrouwen, dat we tot een juiste houding komen. Wanneer we dat niet doen, dan lopen we gevaar dat het onbewuste een loopje met ons neemt. De held zit dus in de gevangenis. De integratie met de anima is mislukt en de held is de regie over zijn leven, in de vorm van het vuurslag, kwijtgeraakt. Het is het oude koningspaar gelukt de ontvoerder van de prinses te ontmaskeren, omdat hij totaal ondergedompeld was in het onbewuste en zij, de koningin, wel haar verstand erbij hield.

Het oude koningspaar, het conservatieve versteende collectieve bewustzijn dat geen open verhouding heeft met het onbewuste, weigert de macht uit handen te geven. In *Het Vuurslag* komt de conservatieve tendens van de koning en koningin op twee wijzen naar voren. Ten eerste houden ze de prinses gevangen. Daarmee houden zij verjonging, bevruchting en nieuw leven voor het collectieve bewustzijn tegen. Ten tweede verzet de koning zich er vooral tegen, dat de prinses trouwt met een gewoon soldaat. Dat betekent dat de koning er geen vertrouwen in heeft, dat er waardevolle vernieuwende tendensen kunnen worden aangedragen

door (een persoon uit) het gewone volk. De koning wil liever een echte prins voor de prinses, een persoon uit zijn eigen vertrouwde kringen. De koning is wars van democratische tendensen, omdat hij daarvan geen heil, maar slechts verstoring van de harmonie van verwacht.

De koning functioneert vanwege bovenstaande niet goed. Hij ontzegt het collectief een vernieuwende en verjongende ontwikkeling, en dat moet rechtgezet worden. Het oude koningspaar moet vervangen worden zodat de relatie tussen het collectief bewustzijn en het collectief onbewuste wordt hersteld. Maar de held zit gevangen. Hij verkeert opnieuw in een periode van regressie waarin hij opnieuw alles is kwijtgeraakt en waardoor hij opnieuw wordt aangezet tot contemplatie.

De held weet waarom het fout is gegaan. De held realiseert zich in de gevangenis, dat hij de situatie alleen kan redden als hij optreedt als stabiele vier-eenheid. Daarvoor moet hij alle instincten mobiliseren. Alleen als viereenheid én met gepast geweld kan hij de anima nog veroveren en kan het oude koningspaar, de rechters en de Raad, die samen het verstarde collectieve bewustzijn representeren, uit de weg geruimd worden. De held realiseert zich dit en dat betekent dat hij een nieuwe instelling, een hoger bewustzijn heeft verworven. Met dit hogere bewustzijn lukt het de held vlak voor zijn executie de viereenheid definitief te herstellen. Het oude koningspaar, de rechters, de hele Raad, enfin het versteende collectieve bewustzijn worden door de vier-eenheid vernietigd.

Nu de slag met het koningspaar en de ouders is geleverd, ligt de weg naar het kasteel, ook symbool van het Zelf, open en vindt er zowel een individuele als een collectieve omwenteling plaats. Het volk is verlost van het verstarde collectieve bewustzijn en vraagt de held koning te worden en met de prinses te trouwen. De held is daarvoor geschikt. Hij heeft het volk laten zien, dat hij beschikt over instincten uit het onbewuste die hij naar believen kan gebruiken, en daar is het volk verrukt over.

De prinses trouwt met de held. De anima wordt daarmee definitief geïntegreerd in het bewustzijn en daardoor ontstaan zowel een nieuw individueel Zelf als een nieuw collectief Zelf. Het nieuwe koningspaar is symbool voor vernieuwing van het leven, vernieuwing van het collectief onbewuste. De instinctieve krachten, in de figuur van de honden, blijven bij de koning en blijven daarmee het collectief bewuste ter beschikking staan. Er is een nieuw evenwicht ontstaan: een nieuwe vruchtbare relatie tussen onbewuste en bewustzijn en daarmee is de individuatie voltooid.

Conclusie

In dit artikel heb ik betoogd dat *Het Vuurslag* van Andersen geen oppervlakkig kunstsprookje, maar een volkssprookje is. Dit heb ik gedaan door middel van een korte schets van de historische ontwikkeling van het sprookje en een **dieptepsychologische** analyse en interpretatie en van het sprookje, waarbij de betekenis werd blootgelegd.

De analyse laat duidelijk zien dat in het sprookje een coherent archetypisch verhaal aanwezig is. Het sprookje handelt over het individuatieproces met zijn inherente hoogte- en dieptepunten, waarna belangrijke elementen uit het onbewuste in het bewustzijn worden geïntegreerd.

Ten eerste wordt het vrouwelijk element uit het onbewuste in het bewustzijn van de held geïntegreerd. Dit zijn achtereenvolgens de Grote Moeder en de anima. Ten tweede wordt aan de archetypische heelheidsbehoefte voldaan, doordat de held in de loop van het sprookje met de drie honden, die de onbewuste instincten symboliseren, een vier-eenheid vormt. Dit betekent dat de onbewuste instincten door de held in het bewustzijn zijn geïntegreerd. Ten derde ontstaat door integratie van de onbewuste instincten en het tweeledige vrouwelijke element niet alleen een nieuw individueel Zelf, maar ook een nieuw collectief Zelf. Hierdoor wordt het oude collectieve bewustzijn, het oude koningspaar, vervangen door een nieuw collectief bewustzijn, het jonge koningspaar, dat een stabiele open verbinding heeft met het collectief onbewuste.

Lijst met geraadpleegde literatuur

- Andersen, H.C. (1958). *Sprookjes van Andersen*. Vertaling uit het Deens door C. Doorman. 12 e druk. Den Haag: Van Goor Zonen.
- Beit, H. von [Franz, M.L. von] (1986). *Symbolik des Märchens. Band I. Versuch einer Deutung*. Bern: Francke Verlag.
- Beit, H. von [Franz, M.L. von] (1997). *Symbolik des Märchens. Band II. Gegensatz und Erneuerung im Märchen*. Tübingen & Base: Francke Verlag.
- Berg, P. van den (1997). Tondeldoos. In: T. Dekker & J. van der Kooi, Dekker & T. Meder, *Van Alladin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties*. Nijmegen: SUN Kritak.
- Boot, M. (2000). <http://www.m.boot.scarlet.nl/planeten.htm>
- *De Bijbel* (1975) Willibrord vertaling, Boxtel: Katholieke Bijbelstichting.
- Chevalier, J. & Gheerbrant, A. (1993). *Dictionaire des symboles*. Paris: Robert Laffont/Jupiter.
- Dekker, T. & Kooi, J. van der & Meder, T. (1997). *Van Alladin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties*. Nijmegen: SUN Kritak.
- Franz, M.-L. Von (1985). *De Suche nach dem Selbst*. München: Kösel
- Franz, M.-L. von (1986-1). *Psychologische Märcheninterpretation. Eine Einführung*. München: Kösel.
- Franz, M.-L. Von (1986-2). *Erlösungsmotive im Märchen*. München: Kösel.
- Hannah, B. (1992). *The Cat, Dog and Horse Lectures and "The Beyond"*. Wilmette : Chiron Publications.
- Jacobi, J. (1994). *Die psychologie von C.G. Jung. Eine Einführung in das Gesamtwerk*. Frankfurt am Main: **Psychologie** Fisher.
- Jongeneel, C. (2002). www.christianjongeneel.nl/popups/milit.htm
- Magnussen, J. (2000). <http://www.heidendom.nl/paginaheks.htm>
- Vries, A. de (1984). *Dictionary of Symbols and Imagery*. Amsterdam/London: North-Holland Pub. Co. <http://websitemaker.kennisnet.nl/sparklingmagic/493563/67239.htm>

Noot

1. <http://websitemaker.kennisnet.nl/sparklingmagic/493563/67239.htm>